
ULUSLARARASI TİCARET DEĞERLENDİRMELERİ

Editör: Doç.Dr.Yusuf KURT

Uluslararası Ticaret Değerlendirmeleri

Editör

Doç.Dr. Yusuf KURT

yaz
yayınları

2025

Uluslararası Ticaret Değerlendirmeleri

Editör: Doç.Dr. Yusuf KURT

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-8508-43-7

Ekim 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Türkiye’de Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kredilerin Yapısı ve Dış Ticaret ile İlişkisi.....	1
<i>Ayşe GÖKKAYA</i>	

Dijital Kapitalizmin Gölgesinde E-Ticaretin Küresel Lojistik İlişkisi: Araçsal Akıl, Psikopolitika ve Sürdürülebilirlik Perspektifinden Eleştirel Bir Değerlendirme	19
<i>Ertan DİNÇ</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

TÜRKİYE’DE ÖZEL SEKTÖRÜN YURT DIŞINDAN SAĞLADIĞI KREDİLERİN YAPISI VE DIŞ TİCARET İLE İLİŞKİSİ

Ayşe GÖKKAYA¹

1. GİRİŞ

Dış borç, yurtiçi yerleşiklerin yurt dışı yerleşiklerden belirli yükümlülükler karşılığında sağladığı fonlardır. Özellikle tasarrufların yatırımları karşılayamadığı ve yurtiçi borçlanma maliyetlerinin yurt dışından görece yüksek olduğu durumlarda başvurulmuş bir finansman yöntemidir. Tasarruf açığı yüksek olan gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak adına uluslararası para ve sermaye piyasalarından borçlanabilmektedir. Uluslararası piyasalardan sağlanan bu fonların nereye harcandığı oldukça önemlidir. Eğer üretken olmayan alanlar için kullanılmış ise borçların geri ödeme zamanı geldiğinde sorunlar yaşanabilir. Bu nedenle alınan fonların özellikle döviz kazandırıcı alanlar başta olmak üzere verimli yurtiçi yatırım projelerine aktarılması oldukça önemlidir.

Gelişmekte olan Türkiye ekonomisi, 1980’den sonra izlemeye başladığı dışa açık kalkınma politikaları ile ithalat ve ihracat hacminde göreceli artışlar sağlamıştır. Bu arada artan ihracat gelirleriyle dış borç anapara ve faizlerini yeniden düzenli bir biçimde ödeme olanağına kavuşan Türkiye’nin dış kredi itibarı da yükselmiştir. Bunun sonucunda ise, hem çok yanlı uluslararası kuruluşlardan krediler sağlanmış, hem de uluslararası özel sermaye piyasalarından borçlanılmaya başlanılmıştır. Ancak

¹ Öğr. Gör. Dr., Tarsus Üniversitesi, MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, aysegokkaya@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5227-6493.

zaman zaman gerek iç gerekse dış faktörlerden kaynaklı ortaya çıkan krizler Türkiye'nin uluslararası mali piyasalardan borçlanma düzeyini olumsuz etkilemiş ve bu dönemlerde ancak yüksek faizle kredi sağlanabilmiştir. (Seyidoğlu, 2017: 728).

Finansal liberalizasyon çalışmalarının hız kazandığı 1989 sonrası dönemde dış finansman kaynaklarına sıklıkla başvurmaya başlayan Türkiye'nin özel sektör borçlanma düzeyinde kriz dönemleri dışında genel bir artış yaşanmıştır. Artan yabancı sermaye girişi ulusal parayı değerli hale getirmiş ve bunun sonucunda yerli girdi yerine ithal girdi kullanımı daha cazip hale gelmiştir. Değerli ulusal para ve yüksek faiz ikliminde, özel sektörün dış borçlanmasında artış yaşanmıştır. 2000'li yılların ortalarına kadar genellikle özel sektörün dış borç yükü kamu sektörü borçlanma düzeyinin gerisinde kalmıştır. Ancak 2005 sonrası dönemlerde bu durum tersine dönmüştür. Brüt dış borç stoku içerisinde özel sektörün payı 2015 yılında %70 ile en yüksek seviyesini gördükten sonra bu pay özellikle 2018 sonrasında zamanla azalmış ve 2024 yılında %51 düzeyine kadar gerilemiştir (TCMB İstatistikleri).

Türkiye'de özel kesimin uluslararası piyasalardan yüksek oranda borçlanmasının ekonominin sektörel yapısı üzerinde olumsuz etkileri vardır. Özellikle kur politikaları yurtdışından borçlanma üzerinde etkiler ortaya çıkardığı için reel kesim için kambiyo karları artmaktadır. Bu durum, ekonominin mukayeseli avantajlara sahip olduğu alanların görülmesini engelleyen önemli bir değişkendir (Kahyaoğlu ve Utkulu, 2010: 155)

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki özel sektörün yurt dışından sağladığı kredilerin yapısını ve dış ticaret ile arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu kapsamda ilk olarak, 2020-2024 dönemi akım veriler dikkate alınarak özel sektör yurt dışı kredileri öncelikle vade yapısına, borçlu ve alacaklı dağılımına göre incelenmiştir. Daha sonra söz konusu kredilerin döviz

kompozisyonu ve sektörel dağılımı ortaya konmuştur. Son olarak 2002-2024 dönemine ait özel sektör dış borç stoku ile dış ticaret arasındaki ilişkisi üzerinde durulmuştur.

2. ÖZEL SEKTÖRÜN YURT DIŞINDAN SAĞLADIĞI KREDİLERİN YAPISI

Özel sektörün yurt dışından sağladığı kredi borçları, Türkiye’de yerleşik kişilerce yurt dışından temin edilen kısa ve uzun vadeli kredileri kapsamaktadır. Vadesi bir yıldan kısa olan krediler kısa vadeli, bir yıldan uzun olanlar ise uzun vadeli krediler olarak kabul edilir. Bu krediler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından işlemlere aracılık eden bankaların işlem bazında TCMB’na gönderdiği bildirim formlarına göre derlenmektedir.

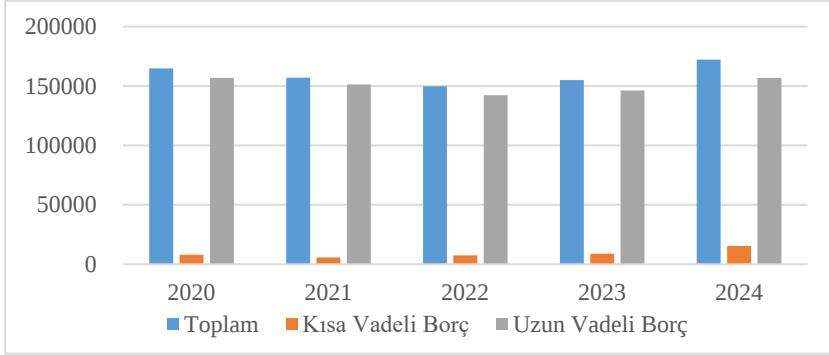
Kısa vadeli krediler daha çok ticarete yönelik, ödeme sorunlarının çözümüne veya uluslararası likidite yaratmaya yönelik kullanılmaktadır. Diğer taraftan ekonomik kalkınmanın sağlanması adına uzun vadeli krediler kullanılmaktadır (Kavcıoğlu, 2013: 144).

Grafik 1’de özel sektörün yurtdışından sağladığı kredi borçlarına yer verilmiştir. Grafikten anlaşılabacağı üzere toplam özel sektör borçları, 2022 yıl sonuna kadar düşüş, 2023 yılıyla birlikte artış trendi göstermiştir. 2024 yılında özel sektörün yurt dışından sağladığı toplam kredi borçları bir önceki yıl sonuna göre 17.337 milyon dolar artarak 172.231 milyon dolara yükselmiş ve ilgili dönem içerisindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Vadeye göre incelendiğinde kısa vadeli borçlar (ticari krediler hariç) 2024 yılında bir önceki yıl sonuna göre 6.652 milyon dolar artarak 15.415 milyon dolar, uzun vadeli borçlar ise 10.686 milyon dolar artarak 156.816 milyon dolar düzeyinde

gerçekleşmiştir. Verilerden de anlaşıldığı üzere Türkiye ekonomisinde uzun vadeli borçlanma düzeyi kısa vadeli borçlanmaya kıyasla çok daha yüksektir.

**Grafik 1. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kredi Borcu
(Milyon ABD Doları)**

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)

Tablo 1’de özel sektörün yurtdışından sağladığı kısa vadeli kredi borçlarının borçluya göre dağılımına yer verilmiştir. Burada kredi borçlarının “finansal” ve “finansal olmayan” şeklinde iki ana grup altında sınıflandırıldığı görülmektedir. Finansal kuruluşlar içerisinde kamu bankaları dışında kalan özel nitelikli bankalar ile finansal kiralama, sigorta ve faktoring kuruluşları gibi finansal olmayan kuruluşlar yer almaktadır. Finansal olmayan kuruluşlar, özel şirketler ile gerçek kişilerden oluşmaktadır. 2020-2024 dönemi incelendiğinde özel sektörün kısa vadeli dış borçlarının artış trendi gösterdiği görülmektedir. İlgili dönemde finansal kuruluşların yurt dışı borçlanması finansal olmayan kuruluşlardan çok daha fazladır. Bununla birlikte 2020 yılında özel sektör dış borçları içerisinde finansal kuruluşların payı %91 iken bu oran 2024’te %85’e gerilemiştir. 2024 yılı verileri değerlendirildiğinde finansal kuruluşlar yurt dışından 13.125 milyon dolar, finansal olmayan kesim ise sadece 2.290 milyon dolar fon sağlamıştır.

Finansal kuruluşlar arasında ise en fazla borçlanmanın bankalarca gerçekleştirildiği görülmektedir. 2024 yılında finansal kuruluşların dış borçlanması içerisinde bankaların payı %89 seviyelerindedir. Bankalar tahvil ihracından ziyade daha çok kredi kullanımı yoluyla borçlanmıştır. Ancak tahvil yoluyla sağlanan fonlarda her yıl artış yaşanmıştır. 2020 yılında bankaların borçları içerisinde tahvil borçlarının payı %3 iken bu oran 2024 yılında %23'e yükselmiştir. 2020 yılında bankalar dış fonların %97'sini 2024 yılında ise %77'sini krediler yoluyla sağlamıştır. Benzer şekilde ilgili dönemde bankacılık dışı finansal kuruluşlarca daha çok kredi yoluyla borçlanma tercih edilmiş ve tahvil yoluyla borçlanma gerçekleştirilmemiştir. 2024 yılında bankacılık dışı finansal kuruluşlar dış fonların %88'ini krediler yoluyla sağlamıştır. Yabancı sermaye sayılan krediler ile borçlanmaya bakıldığında oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu tür kredileri TCMB "Yurtiçinde yerleşik borçlu kuruluşun yüzde 10 veya daha fazla yabancı payına sahip yurtdışındaki yabancı ortağından veya yurtdışındaki iştirakinden sağladığı kredilerdir." şeklinde tanımlamıştır.

Finansal olmayan kesime bakıldığında yabancı sermaye sayılan krediler ile borçlanmanın artış trendinde olduğu ve tahvil ihracının olmadığı görülmektedir. 2020 yılında finansal olmayan kesimin borçları içerisinde kredilerin payı %64 iken 2024 yılına gelindiğinde bu oran %31'e gerilemiştir. Yabancı sermaye sayılan kredilerin payı ise %36'dan %69'a çıkmıştır.

Tablo 1. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa Vadeli Kredi Borcu- Borçluya Göre Dağılım (Ticari Krediler Hariç)²
(Milyon ABD Doları)

	2020	2021	2022	2023	2024
Borçluya Göre Dağılım	7.935	5.768	7.493	8.764	15.415
1. Finansal	7.222	5.152	5.985	6.186	13.125
a. Bankalar	6.240	4.631	5.705	5.419	11.736
-Krediler	6.067	4.270	5.137	4.465	9.041
-Tahvil	173	361	568	955	2.696
b. Bankacılık Dışı Finansal Kuruluşlar	982	521	280	767	1.388
-Krediler	908	504	275	679	1.222
-Yabancı Sermaye Sayılan Krediler	74	17	5	88	166
-Tahvil	0	0	0	0	0
2. Finansal Olmayan	713	616	1.508	2.577	2.290
- Krediler	458	344	725	1.477	703
- Yabancı Sermaye Sayılan Krediler	255	271	783	1.101	1.587
- Tahvil	0	0	0	0	0

Kaynak: TCMB, (EVDS)

Tablo 2’de, özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borçlarının borçluya göre dağılımına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde finansal olmayan kuruluşların borçlanma düzeyinin finansal kesime göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 1’den görüldüğü üzere kısa vadeli borçlanmada bunun tersi bir durum söz konusudur. Başka bir ifadeyle finansal kesim daha çok kısa vadeli borçlanma yoluna giderken finansal olmayan kesim, uzun vadeli borçlanmayı daha çok tercih etmiştir. Reel sektör büyük yatırım projelerini finanse etmek için genellikle uluslararası piyasalardan uzun vadeli borçlanmayı tercih edebilmektedir. Özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli borçlar içerisinde finansal kesimin payı 2020 yılında %45 iken bu oran 2024 yılında %40’a gerilemiştir. Finansal olmayan kesimin borçlanma payı ise ilgili yıllarda %55’ten %60’a yükselmiştir.

² Ticari krediler ilgili yıllarda sırasıyla; 32.538, 41.767, 51.503, 57.647 ve 59.571 milyon dolardır.

Finansal kesim değerlendirildiğinde kısa vadede olduğu gibi uzun vadede de bankaların bankacılık dışı finansal kuruluşlardan çok daha fazla borçlandığı görülmektedir. 2024 yılı banka borçlarının finansal kesim içerisindeki payı %88'dir. Banka borçlarının %65'i kredilerden oluşmaktadır. Bankacılık dışı finansal kuruluşların borçlanma yapısında da benzer bir durum söz konusudur. Bankacılık dışı finansal kesim borçlarının %73'ü kredilerden %23'ü ise tahvillerden oluşmaktadır.

Finansal olmayan kesim incelendiğinde kısa dönemin aksine uzun dönemde tahvil ihracı yoluyla borçlanma yoluna gidildiği ve bu borçların dönem boyunca arttığı görülmektedir. Yine finansal kesimde olduğu gibi finansal olmayan kesim de daha çok krediler yoluyla borçlanmayı tercih etmiştir. Alınan borçların %75'i kredilerden %14'ü tahvil ihraçlarından, %10 ise yabancı sermaye sayılan kredilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcu- Borçluya Göre Dağılım (Milyon ABD Doları)

	2020	2021	2022	2023	2024
Borçluya Göre Dağılım	156769	151246	142229	146130	156816
1.Finansal	70677	64222	52963	56778	63095
a. Bankalar	61203	55984	44060	48493	55280
- Krediler	39723	36153	30165	33747	35692
- Tahvil	21481	19831	13895	14745	19588
b. Bankacılık Dışı Finansal Kur.	9473	8238	8903	8286	7815
- Krediler	6394	5701	6186	6386	5670
- Yabancı Sermaye Sayılan Krediler	263	178	287	388	321
- Tahvil	2816	2360	2430	1511	1824
2.Finansal Olmayan	86092	87024	89265	89352	93721
- Krediler	69483	69312	71524	70889	70514
- Yabancı Sermaye Sayılan Krediler	9041	8021	7960	8324	9628
- Ticari Krediler	320	233	243	471	818
- Tahvil	7248	9457	9539	9667	12760

Kaynak: TCMB, (EVDS)

Tablo 3'te ise özel sektörün yurtdışından sağladığı kısa vadeli kredi borçlarının alacaklıya göre dağılımına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde özel sektörün yurt dışından sağladığı kısa vadeli borçların önemli bir kısmının özel nitelikli kuruluşlardan sağlandığı görülmektedir. 2020 yılında borçların %1'i resmi, %97'si özel ve %2'si tahvil alacaklılarından yapılmıştır. 2024 yılına gelindiğinde resmi alacaklıların payında değişim olmamıştır. Buna karşın özel alacaklıların payı %82'ye gerilerken tahvil alacaklıların payı %17'ye yükselmiştir.

Resmi alacaklılar incelendiğinde fonların önemli bir kısmının (örn. 2024 yılında %88'i) uluslararası kuruluşlardan³ sağlandığı görülmektedir. Özel alacaklılar arasında ise en fazla borç alınan kuruluşların yabancı ticari bankalar olduğu görülmektedir. En az borç ise bankacılık dışı finansal kuruluşlardan sağlanmıştır. 2024 yılı değerlendirildiğinde borçlanmanın %72'si yabancı ticari bankalardan, %14'ü yerleşik bankaların yurt dışı şube ve iştiraklerinden, %5'i bankacılık dışı finansal kuruluşlardan ve %9'u finansal olmayan kuruluşlardan sağlanmıştır.

³ Bu kuruluşlar şunlardır: “OPEC, Avrupa Yatırım Bankası, İslam Kalkınma Bankası, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Finans Kurumu, Uluslararası Kalkınma Birliği, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası”

**Tablo 3. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa Vadeli Kredi Borcu- Alacaklıya Göre Dağılım (Ticari Krediler Hariç)
(Milyon ABD Doları)**

	2020	2021	2022	2023	2024
Alacaklıya Göre Dağılım	7935	5768	7493	8764	15415
1. Resmi Alacaklılar	75	23	30	326	98
- Hükümet Kuruluşları	4	8	2	1	12
- Uluslararası Kuruluşlar	71	15	28	325	86
2.Özel Alacaklılar	7687	5384	6894	7483	12622
- Yabancı Ticari Bankalar	6570	4650	5308	5049	9047
- Yerleşik Bankaların Yurt Dışı Şube ve İştirakleri	597	425	557	939	1738
- Bankacılık Dışı Finansal Kur.	248	149	433	514	684
- Finansal Olmayan	272	160	596	981	1151
3. Tahvil Alacaklıları	173	361	568	955	2696

Kaynak: TCMB, (EVDS)

Tablo 4'te özel sektörün yurtdışından sağladığı uzun vadeli kredi borçlarının alacaklıya göre dağılımına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli borçların önemli bir kısmının özel nitelikli kuruluşlardan sağlandığı görülmektedir. 2020 yılında borçların %15'i resmi, %65'i özel ve %20'si tahvil alacaklılarıdır. 2024 yılına gelindiğinde alacaklı dağılımlarında ciddi değişimler olmamıştır. Resmi alacaklıların payı %12'ye gerilerken özel alacaklıların payı %66'ya, tahvil alacaklıların payı ise %22'ye yükselmiştir.

Resmi alacaklılar kendi içerisinde incelendiğinde 2024 yılında alınan borçların %54'ü uluslararası kuruluşlardan sağlanmıştır. Özel alacaklılar arasında ise en fazla borç alınan kuruluşların yabancı ticari bankalar olduğu görülmektedir. En az borç ise bankacılık dışı finansal kuruluşlardan sağlanmıştır. 2024 yılı değerlendirildiğinde borçlanmanın %58'i yabancı ticari bankalardan %27'si yerleşik bankaların yurt dışı şube ve iştiraklerinden %6'sı bankacılık dışı finansal kuruluşlardan %9'u ise finansal olmayan kuruluşlardan sağlanmıştır.

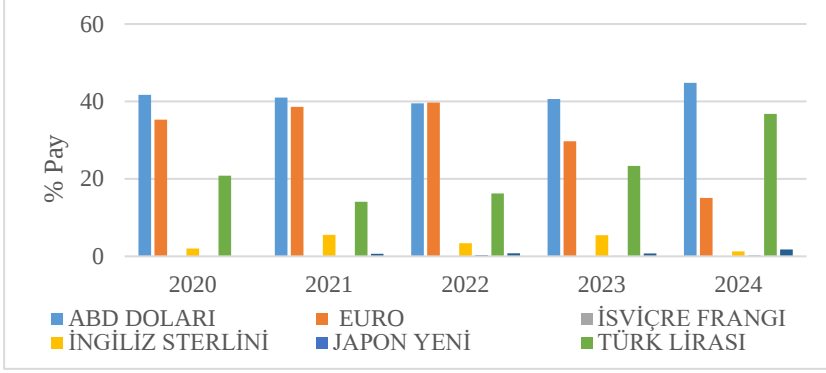
Tablo 4. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcu- Alacaklıya Göre Dağılım (Milyon ABD Doları)

	2020	2021	2022	2023	2024
Alacaklıya Göre Dağılım	156769	151246	142229	146130	156816
1. Resmi Alacaklılar	24024	23038	21841	21314	19415
- Hükümet Kuruluşları	12000	11793	10878	10220	9005
- Uluslararası Kuruluşlar	12023	11245	10963	11094	10410
2. Özel Alacaklılar	101200	96561	94523	98892	103228
- Yabancı Ticari Bankalar	54967	52428	52721	55684	59374
- Yerleşik Bankaların Yurt Dışı Şube ve İştirakleri	31921	30784	27823	28448	27693
- Bankacılık Dışı Finansal Kuruluşlar	5613	5730	5639	6144	6544
- Finansal Olmayan	8699	7619	8341	8616	9616
3. Tahvil Alacaklıları	31545	31648	25865	25923	34173

Kaynak: TCMB, (EVDS)

Grafik 2’de özel sektörün yurtdışından sağladığı kısa vadeli kredilerin döviz kompozisyonuna yer verilmiştir. Grafik incelendiğinde, 2022 yılı hariç diğer yıllarda en çok borçlanma ABD doları üzerinden gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında ise en fazla Euro cinsinden borç alınmıştır. Ancak Euro’nun payı bu tarihten sonra giderek azalmıştır. Dönem boyunca Türk lirasının payında ise ciddi artışlar gerçekleşmiş hatta 2024 yılında ABD dolarından sonra en çok borç alınan para birimi olmuştur. 2024 verileri değerlendirildiğinde kısa vadeli kredi borcunun %45’inin ABD doları, %36’sının Türk lirası, %15’inin Euro, 1,3’ünün İngiliz sterlini, 0,2’sinin Japon yeni, %0,1’inin İsviçre frangı ve %1,8’inin diğer para birimleri cinsinden oluştuğu görülmektedir.

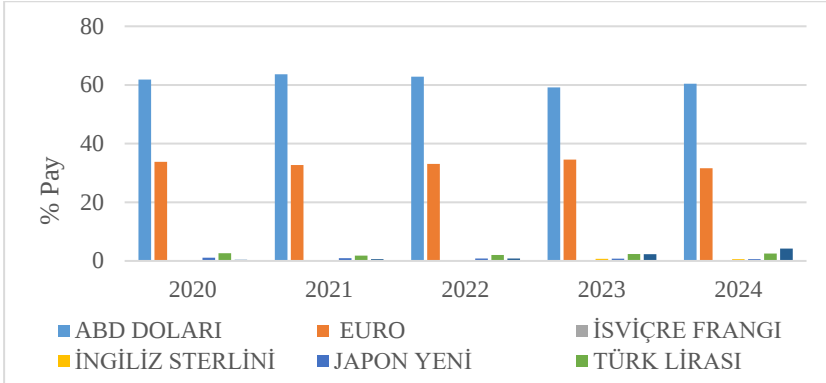
Grafik 2. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa Vadeli Kredi Borcunun Döviz Kompozisyonu (Ticari Krediler Hariç) (ABD Doları Karşılıkları)

Kaynak: TCMB, (EVDS)

Grafik 3'te özel sektörün yurtdışından sağladığı uzun vadeli kredilerin döviz kompozisyonuna yer verilmiştir. Dönem boyunca en çok borçlanma ABD doları üzerinden gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak Euro cinsinden borç alınmıştır.

Grafik 3. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcunun Döviz Kompozisyonu (ABD Doları Karşılıkları)

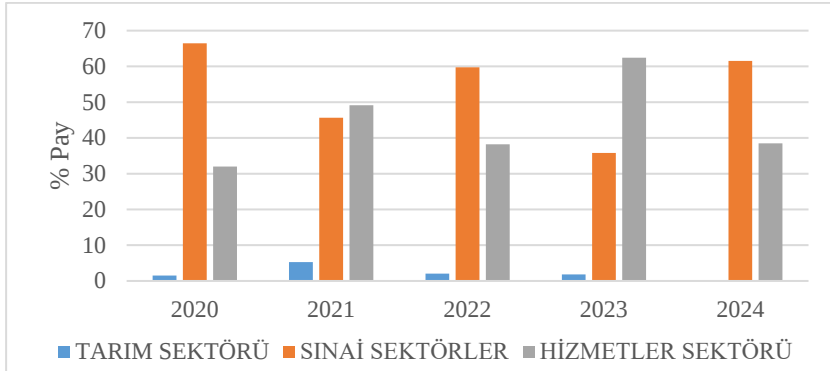
Kaynak: TCMB, (EVDS)

Kısa vadenin aksine uzun vadeli borçlanmalarda Türk lirası cinsinden borçlanmanın payında dönem boyunca ciddi değişimler olmamıştır. 2024 verileri değerlendirildiğinde kısa

vadeli kredi borcunun %60'ının ABD doları, %32'sinin Euro, %3'ünün Türk lirası, 0,6'sının İngiliz sterlini, 0,6'sının Japon yeni, %0,1'inin İsviçre frangı ve %4'ünün diğer para birimleri cinsinden olduğu görülmektedir.

Grafik 4'te finansal olmayan kesim içerisinde yer alan özel sektörün yurt dışından sağladığı kısa vadeli kredi borcunun sektör dağılımına yer verilmiştir. Görüldüğü üzere en fazla borçlanmayı 2020, 2022 ve 2024 yıllarında sanayi sektörleri diğer iki yılda ise hizmetler sektörü gerçekleştirmiştir. Tarım sektörünün borçlanma payı ise oldukça düşük düzeylerde kalmıştır. 2024 yılı verileri değerlendirildiğinde 713 milyon dolarlık finansal olmayan kesime ait borcun %62'si sanayi sektörlerine %38'i ise hizmetler sektörüne aittir.⁴

Grafik 4. Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa Vadeli Kredi Borcunun Sektör Dağılımı (Ticari Krediler Hariç)

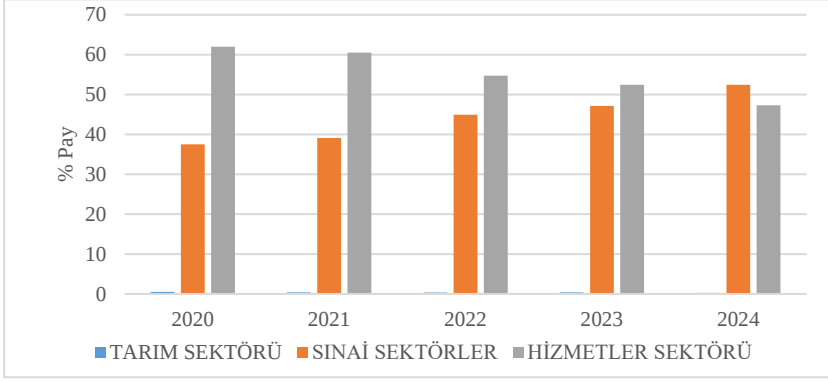
Kaynak: TCMB, (EVDS)

Grafik 5'te finansal olmayan kesim içerisinde yer alan özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borcunun sektör dağılımına yer verilmiştir. Sektörlerin borçlanma payları

⁴ Grafikte yer almamakla birlikte TCMB istatistiklerine göre, sanayi sektörleri içerisinde en yüksek borçlanma %99'luk pay ile "imalat" sektörüne aittir. Hizmetler sektöründe %87'lik pay ile "inşaat" sektörüne aittir.

incelendiğinde ilgili dönemde hizmetler sektörünün payı azalırken sınai sektörlerin payı artış trendi göstermiştir. Bu kapsamda en fazla borçlanmayı 2024 yılında sınai sektörler, diğer yıllarda ise hizmetler sektörü gerçekleştirmiştir. Tarım sektörünün borçlanma payı ise oldukça düşük düzeylerde kalmıştır. 2024 yılı verileri değerlendirildiğinde 86.092 milyon dolarlık finansal olmayan kesime ait borcun %52’si sınai sektörlerle %47’si ise hizmetler sektörüne aittir.⁵

Grafik 5. Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektör Dağılımı

Kaynak: TCMB, (EVDS)

3. ÖZEL SEKTÖRÜN YURT DIŞINDAN SAĞLADIĞI KREDİLER İLE DIŞ TİCARET ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ödemeler bilançosunun ana hesaplarından bir olan cari işlemler hesabında, yurt içi yerleşikler ile yurt dışı yerleşikler arasında gerçekleştirilen mal ve hizmet ticareti, faktör ödemeleri

⁵ Grafikte yer almamakla birlikte TCMB istatistiklerine göre, sınai sektör borçları içerisinde en yüksek borçlanma, “imalat” ve “elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı” sektörlerine aittir. 2024 yılında sınai sektör borçları içerisinde “imalat” sektörünün payı %47 iken “elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı” sektörünün payı %48’dir. Hizmetler sektöründe ise %48’lik pay ile en yüksek borçlanma “inşaat” sektörüne aittir.

(ücret, faiz, kira ve kâr payı gibi) ile karşılıksız transferler (aynı veya nakdi) gösterilmektedir. Türkiye ekonomisinde kriz yılları dışında bahsi geçen ekonomik işlemler sonucunda ülkeden çıkan dövizin ülkeye gelen dövizini aşması sonucunda cari işlemler hesabı açık vermektedir. Türkiye ekonomisinde cari açık, büyük ölçüde cari işlemler hesabının bir alt kalemi olan dış ticaret hesabında yaşanan açıklardan kaynaklanmaktadır. Dış ticaret açığının temel nedenlerinden biri Türkiye’de üretimim ithalata olan bağımlılığıdır. Başta temel girdi kaynağı olan enerji ile imalat sanayisi için gerekli olan bilgi ve teknoloji yoğun sermaye malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı oldukça yüksektir.

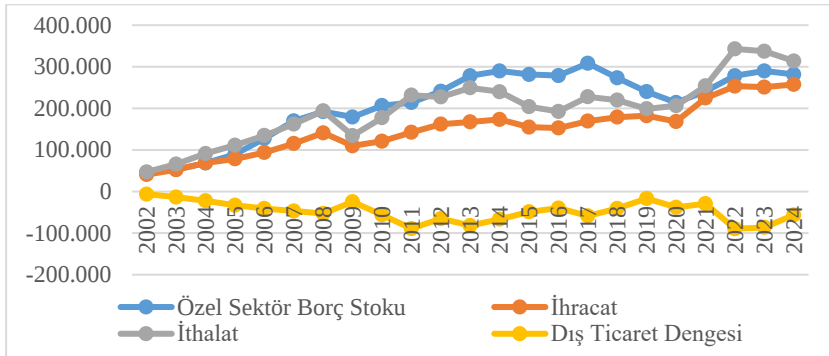
Gerek kamu gerekse özel sektör eliyle yurt dışından sağlanan krediler cari açığın finansmanına önemli katkı sağlamaktadır. Burada önemli olan nokta ülkeye gelen yurtdışı fonların nerelere harcandığıdır. Yurt dışından sağlanan fonların tüketimden ziyade özellikle mal ve hizmet ihracatının artırılmasına yönelik kullanılması, uzun vadede cari işlemler dengesini olumlu yönde etkileyebilecektir. İhracat gelirlerinde yaşanan artış daha uzun vadede, dış ticaret çarpanı yoluyla GSMH üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Ancak artan gelir, ithalat harcamalarının artmasına neden olabilmektedir. Burada, ithalat üzerindeki gelir etkisinin düzeyine bağlı olarak cari işlemler dengesi değişiklik gösterebilmektedir.

Grafik 6’da özel sektörün yurt dışından sağladığı kredi borç stoku, dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat verilerine yer verilmiştir. İlk olarak özel sektör yurt dışı borcu incelendiğinde, 2002 yılında 45.254 milyon dolar olan dış borç stoku 2024 yılına gelindiğinde 281.487 milyona çıkmıştır. Özel sektörün dış borç stoğunda kriz dönemleri hariç, genel bir artış trendi gözlenmektedir. 2008 yılında yaşanan finansal krizin etkisiyle 2009 yılında özel sektörün uluslararası piyasalardan fon sağlayamadığı ve bu dönemde dış borç yükünün daraldığı görülmektedir. Sonraki dönemlerde yaşanan uluslararası finansal

toparlanmayla birlikte kredi kaynaklarına erişim kolaylaşmış ve bunun sonucunda özel sektörün dış borç yükü artma eğilimi göstermeye başlamıştır. Benzer bir durum, Kasım 2015'te Rusya ile yaşanan gerilim, 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi, 2018 Rahip Brunson krizi ve Covid-19 sağlık krizi sonrasında da yaşanmış ve özel sektörün dış borç stoku düşmüştür.

Özel sektör dış borç stoku ile dönem boyunca açık veren dış ticaret hesabı karşılaştırıldığında iki değişken arasında negatif bir ilişki yakalamak mümkündür. Özel sektör dış borç yükünün arttığı (azaldığı) dönemlerde dış ticaret açığının kötüleştiği (iyileştiği) görülmektedir. Diğer taraftan özel sektör dış borç stoku ile ihracat ve ithalat arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir. Özel sektör dış borç stokunun arttığı (azaldığı) dönemlerde ithalat ve ihracat artmıştır (azalmıştır). Ancak ithalatın ihracattan daha fazla artması sonucu dış ticaret açığı da artarak devam etmiştir. Özel sektör dış borç stokunun azaldığı dönemlerde ise ithalat ihracattan daha fazla düşüş gösterdiğinden dış ticaret açığı daralmıştır. Sonuç olarak, nedenselliğin yönü belli olmamakla birlikte özel sektör dış borçları ile dış ticaret dengesi arasında gözle görülür bir ilişki vardır.

Grafik 6. Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kredi Borç Stoku ve Dış Ticaret

Kaynak: TCMB, (EVDS)

4. SONUÇ

Türkiye ekonomisinde uzun vadeli borçlanma tercihi oldukça yüksektir. Kredilerin borçluya göre dağılımına bakıldığında en fazla borçlanma kısa vadede finansal kesimdeyken uzun vadede finansal olmayan kesimdedir. Finansal olmayan kesim yüksek maliyetli yatırım projelerinin finansmanını uzun vadeli dış krediler ile sağlayabilmektedir. Kısa ve uzun vadede finansal olmayan kesim daha çok krediler yoluyla borçlanmıştır. Finansal kesim içerisinde ise en fazla borçlanmayı bankalar yine kredi yoluyla gerçekleştirmiştir.

Özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun ve kısa vadeli borçların önemli bir kısmı özel nitelikli kuruluşlardan sağlanmaktadır. Resmi kuruluşlardan sağlanan fonların payı ise oldukça düşüktür. Hem uzun hem de kısa vadede özel sektör en çok ABD doları cinsinden borçlanmaktadır. ABD dolarından sonra en çok borç alınan para birimi uzun vadeli borçlanmada Euro'dur. Kısa vadeli borçlanmada ise son zamanlarda Euro'nun payı düşerken Türk lirası cinsinden borçlanmanın payı yükselmektedir. Nitekim 2024 yılında ABD dolarından sonra en çok borçlanma Türk lirası cinsinden gerçekleşmiştir. Kısa vadeli borçlanmada en çok borçlanmayı bankalar başta olmak üzere finansal kesimin yaptığı düşünüldüğünde, Türk lirası cinsinden borçlanma payındaki bu yükseliş, Türk lirasının Dolara karşı değer kaybetmesinden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim döviz çeşitlerinin değerinde beklenen değişikliklerin bir sonucu olarak borçlanmada kullanılan dövizlerin cinslerinde değişiklik görülebilmektedir. Özel sektör borçlanmaları sektörel açıdan değerlendirildiğinde tarım sektörünün uluslararası piyasalardan borçlanma düzeyi hem uzun hem de kısa vadede oldukça düşük düzeylerde kalmıştır. Türkiye ekonomisinde daha çok sınai ve hizmetler sektörü dış finansman arayışına girmiş ve özellikle uzun vadeli borçlanma yolunu tercih etmişlerdir.

Son olarak özel sektör yurt dışı kredileri ile dış ticaret açığı arasında görülen ilişki dikkat çekicidir. Özel sektör borç yükünün arttığı dönemlerde hem ihracat hem de ithalat artmış ancak ithalatın ihracattan daha fazla artmasının doğal bir sonucu olarak dış ticaret açığı yükselmiştir. Türkiye ekonomisinde, üretimin ithalata olan bağımlılığı düşürülmedikçe dış ticaret açıklarında düşüş yakalamak oldukça zor görünmektedir. Artan ithalat dış finansman ihtiyacını da artırmaktadır. Gerek yurt içi gerekse ithal girdiler ile katma değeri yüksek ihraç mallarının üretimine daha fazla önem verilmelidir. Özellikle sınai sektörün uluslararası piyasalardan sağladığı ihracat fonlarının verimli yatırımlar için harcanması teşvik edilmelidir. Bu taktirde uzun vadede dış ticaret hacmi artarken dış ticaret açıklarında yaşanacak bir düzelme ile birlikte borçların geri ödenmesinde de sorun yaşanmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Kahyaoğlu, H., Utkulu, U. (2010). Uluslararası Finansal Kriz Ortamında Borçlanmanın Sürdürülebilirliği: Analitik Bir Yaklaşım, Efil Yayınevi, Ankara.
- Kavcıoğlu, Ş. (2013). Yurt Dışı Kaynaklı Krediler ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 139-166.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- TCMB, (EVDS). Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kredi Borcu İstatistikleri. Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/>
- TCMB, (EVDS). Ödemeler Dengesi İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/>

DİJİTAL KAPİTALİZMİN GÖLGESİNDE E-TİCARETİN KÜRESEL LOJİSTİK İLİŞKİSİ: ARAÇSAL AKIL, PSİKOPOLİTİKA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Ertan DİNÇ¹

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlayan dijital dönüşüm, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde ekonomik yapının merkezine yerleşmiş ve tüm üretim-tüketim zincirini yeniden tanımlamıştır. Artık lojistik yalnızca malların taşınmasıyla sınırlı değildir; veri akışlarının, algoritmik tahminlerin ve insan emeğinin görünmez biçimlerde organize edildiği bir sistem halini almıştır.

E-ticaretin yükselişi, neo-liberal küreselleşme dalgası ile paralel ilerlemiştir. 1990'lı yıllarda başlayan özelleştirme ve serbest piyasa genişlemesi, üretim ağlarını parçalı hale getirirken, 2000'li yıllarda internetin ticarileşmesiyle birlikte üretim-dağıtım-tüketim döngüsü zaman ve mekân sınırlarından büyük ölçüde kurtulmuştur.

Bu dönüşüm sürecinde lojistik, kapitalist üretimin görünmeyen ama asli bir parçası hâline gelmiştir. Bu rasyonalite, algoritmaların ve büyük verinin yönettiği bir akıl türüdür; tedarik zincirlerini hız, verimlilik ve maliyet ölçütleri üzerinden biçimlendirir, ancak toplumsal maliyetleri görünmez kılar.

¹ Öğr. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Proje Koordinasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi, ertan.dinc@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0345-7781.

Bu noktada Frankfurt Okulu'nun "araçsal akıl" eleştirisi tarihsel bir açıklama gücü kazanır. Horkheimer (1947) aklın özünde özgürleştirici bir potansiyel taşıdığını, ancak modern kapitalizmle birlikte araçsal bir forma bürünerek doğayı, emeği ve insanı kontrol altına alan bir araca dönüştüğünü savunmuştur.

2020'li yıllarda yaşanan COVID-19 pandemisi, e-ticaretin ekonomik ve toplumsal ağırlığını dramatik biçimde artırmıştır. Ancak bu büyümenin arka planında, lojistik emek sömürüsü, çevresel yük ve kentlerde artan tıkanıklık gibi ciddi sorunlar doğmuştur.

Küresel ölçekte, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD, 2024) e-ticaretin 27 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaştığını, dünya genelinde 5 milyardan fazla insanın çevrimiçi alışveriş yaptığını bildirmektedir. Ancak aynı rapor, karbon emisyonlarının lojistik faaliyetlerle birlikte yılda 2 milyar ton artış gösterdiğini, şehir içi taşımacılığın hava kirliliğine katkısının %40'a ulaştığını da vurgular.

Türkiye özelinde ise e-ticaretin yükselişi, hem altyapısal hem de sosyo-ekonomik boyutlarda yeni tartışmalar doğurmuştur. Getir ve Trendyol Go gibi platformlarda çalışan kuryeler, algoritmik puanlama sistemleriyle sürekli performans baskısı altında çalışmakta; bu durum, dijital çağın "yeni görünmeyen emeği"ni oluşturmaktadır.

E-ticaretin lojistik üzerindeki baskısını yalnızca ekonomik verimlilik ekseninde anlamak yetersizdir. E-ticaret, bu mekanizmanın mükemmel bir örneğidir: tüketici kendini özgür bir özne gibi hisseder, ancak davranışları algoritmik öneriler, "sınırlı süreli kampanyalar" ve "hızlı teslimat vaatleri" aracılığıyla yönlendirilir.

Bu yeni ekonomi biçimi, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisinin öngördüğü biçimde, bireyin aklını ve duygularını araçsallaştırarak kapitalizmin sürekliliğini sağlar. Tüketici, özgür

olduğunu sanarak sisteme gönüllü biçimde katılır; lojistik sistem de bu gönüllü itaati, hızlı teslimat ve kolaylık söylemleriyle yeniden üretir.

Günümüz lojistik yapısı, tarihsel olarak Fordist üretim biçiminden post-Fordist esnek üretim biçimlerine geçişin dijitalleşmiş bir versiyonu olarak görülebilir. yüzyılın ortasında “tam zamanında üretim (just-in-time)” ilkesi, depolama maliyetlerini düşürmek amacıyla geliştirilmişti.

Bu hız kültürü, yalnızca tüketicinin beklentilerini değil, üretim ve lojistik sistemlerinin tüm mimarisini dönüştürmektedir. Ancak hız arttıkça hem enerji tüketimi hem de emek baskısı yoğunlaşmaktadır.

Pandemi sonrası dönemde yaşanan tedarik zinciri krizleri —örneğin 2021’de Süveyş Kanalı’nın tıkanması, Çin’deki liman kapanmaları veya 2023’teki Avrupa nakliye araçları krizi— küresel lojistik sistemlerinin ne kadar kırılgan olduğunu gözler önüne sermiştir. Dijital ağların karmaşık yapısı, tek bir düğümün aksamasıyla tüm sistemi felç edebilmektedir.

E-ticaretin başarısı, büyük oranda veri işleme kapasitesine dayanır. Dolayısıyla dijital lojistik yalnızca görünmez değil, aynı zamanda yoğun enerji tüketen bir sistemdir.

Bu noktada e-ticaretin çevresel bilançosu oldukça çelişkilidir. Bir yandan dijitalleşme kağıt israfını azaltmakta ve lojistikte verimlilik sağlamaktadır; öte yandan artan kargo trafiği, plastik ambalaj kullanımı ve tek kullanımlık ambalaj atıkları ekolojik tahribatı büyötmektedir.

Bu veriler, e-ticaretin salt ekonomik bir olgu olarak değil, çevresel ve etik bir mesele olarak da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel argümanı, e-ticaret lojistiğinin günümüzde yalnızca verimlilik ve hız parametreleriyle değil, aynı zamanda toplumsal adalet, çevresel

sürdürülebilirlik ve insan onuru ilkeleriyle değerlendirilmesi gerektiğidir.

Dijital kapitalizmin temel dayanağı olan “verimlilik” ideali, modern toplumların temel değeri hâline gelmiştir. Bu nedenle günümüz lojistiğini anlamak, yalnızca tedarik zinciri matematiğini değil, dijital çağın duygusal ekonomisini de anlamayı gerektirir.

E-ticaretin lojistik üzerindeki baskısının geleceği, aslında dijital kapitalizmin yönünü belirleyecek temel unsurlardan biridir. Ancak eleştirel bir bakış açısı geliştirilirse, e-ticaret lojistiği toplumsal refahın bir aracına dönüştürülebilir.

Sonuç olarak, günümüzün dijital ticaret sistemi, Frankfurt Okulu’nun öngördüğü türden bir “rasyonelleşmiş irrasyonelite” üretmektedir. Yani her şey akılcı görünürken, sistemin kendisi giderek daha irrasyonel sonuçlar doğurmaktadır.

Bu kitap bölümünün ilerleyen kısımlarında, bu araçsal aklın somut tezahürleri olan lojistik baskı biçimleri, güncel örneklerle birlikte incelenecek; Amazon, Trendyol, Shein, Temu gibi platformların işleyiş mekanizmaları üzerinden dijital kapitalizmin duygusal ve ekolojik boyutları tartışılacaktır. Ayrıca Türkiye’deki lojistik sistemin karşı karşıya olduğu yapısal zorluklar, politika önerileri ve sürdürülebilirlik perspektifleriyle birlikte değerlendirilecektir.

2. ÇALIŞMANIN İÇERİĞİ

2.1. Araçsal Akıl, Psikopolitika ve Dijital Lojistik Rasyonalitesi: Eleştirel Teorik Temeller ve Günümüz E-Ticaret Sistemine Yansımaları

Dijital ekonominin dinamikleri üzerine düşünürken, modern toplumun akıl ve rasyonelite anlayışını tarihsel bağlamda ele almak zorunludur. yüzyılın ortasında, aklın doğayı

özgürleştirmek yerine onu denetim altına alan bir araç haline geldiğini savunmuşlardır.

2.1.1. Araçsal Akıl ve Modern Lojistik Akıl

Horkheimer’a göre aklın özünde iki yön vardır: nesnel akıl ve araçsal akıl. Nesnel akıl, evrensel değerler ve etik ilkelerle ilgilidir; araçsal akıl ise hedefe ulaşmak için en uygun aracı bulmaya odaklanır.

Amazon’un devasa “fulfillment center”ları (sipariş karşılama merkezleri) bu mekanizmanın en çarpıcı örneklerinden biridir. Her hareket, her ürün, her çalışan sensörlerle izlenir; algoritmalar, kuryelerin hangi rafı ne kadar sürede dolduracağını milisaniyeler içinde hesaplar.

E-ticaret platformları, tüketicinin de aynı araçsal mantığın bir parçasına dönüşmesini sağlar. Öneri algoritmaları, kullanıcı verilerini analiz ederek “ne isteyeceğini” tahmin eder ve bireyi bu tahmin doğrultusunda yönlendirir.

2.1.2. Psikopolitika: Gönüllü Gözetim Çağında E-Ticaretin Duygusal Lojistiği

Byung-Chul Han’ın (2017) “Psikopolitika” kavramı, neoliberal dönemdeki iktidar biçimini açıklar: artık baskı dışsal değil, içselleştirilmiştir. İnsanlar, özgür olduklarını sanarak sisteme gönüllü biçimde uyum sağlarlar.

E-ticaret lojistiği, fiziksel bir ürün taşımacılığından çok daha fazlasıdır; aynı zamanda duyguların, arzuların ve beklentilerin taşındığı bir ağıdır. Ancak bu his, sistemin duygusal denetim mekanizmasının bir parçasıdır.

Örneğin Amazon Prime üyeliği, kullanıcıya “özel” hissettiren bir sadakat programıdır. Ancak Han’ın deyişiyle bu “özgürlük yanılsaması” aslında psikopolitik bir bağlanma biçimidir.

2.1.3. Gözetim Kapitalizmi ve Lojistikte Veri İktidarı

Shoshana Zuboff'un (2019) "Gözetim Kapitalizmi" kavramı, dijital çağın en belirleyici dinamiklerinden biridir. Bu teoriye göre büyük teknoloji şirketleri, kullanıcı davranışlarını sürekli izleyerek veri üretir ve bu veriyi tahminsel piyasalarda satar.

Amazon'un, Alibaba'nın veya Türkiye'deki Trendyol'un algoritmaları, yalnızca hangi ürünlerin nerede stoklanacağını değil, aynı zamanda hangi tüketiciye hangi kampanyanın gösterileceğini de belirler. Bu süreç, klasik ekonominin ötesinde bir "davranışsal yönetim" sistemidir.

Veri, artık üretim faktörlerinden biridir. Ancak bu süreçte bireylerin mahremiyeti ortadan kalkar; akıl, verimlilik adına gözetimi meşrulaştırır.

2.1.4. Dijital Lojistik Rasyonalitesi: Akılcı Görünen İrrasyonalite

E-ticaret lojistiği, görünürde rasyonel bir sistemdir: her şey hesaplanabilir, ölçülebilir, optimize edilebilir. Adorno'nun "rasyonelleşmiş irrasyonalite" kavramı bu durumu açıklar: sistem akılcı görünür, ancak ürettiği sonuçlar insan doğasına ve çevreye zararlıdır.

Trendyol Express veya Hepsijet gibi platformlarda kuryeler, dakikalık zaman çizelgelerine göre rota yapar. Rotalar verimlilik için optimize edilir, ancak çalışan üzerindeki baskı fiziksel ve psikolojik yıpranmaya yol açar.

Amazon'un 2023 yılında lojistik karbon emisyonu 71 milyon tona ulaşmıştır; bu, Avusturya'nın toplam yıllık emisyonuna eşittir. Aynı yıl, şirketin 10 milyar dolarlık "karbon nötr" programı yürütmesi, bir tür "yeşil vitrinleme" (greenwashing) olarak eleştirilmiştir.

2.1.5. Algoritmik Yönetim ve Emegın Dijital Denetimi

Lojistik sistemin merkezinde artık insan değil, algoritma vardır. Getir, Gorillas, Uber Eats gibi platformlarda kuryelerin ne kadar çalışacağı, hangi rotayı izleyeceği, ne kadar ücret alacağı tamamen algoritmalar tarafından belirlenir.

Bu sistem, Taylorist iş bölümü anlayışının dijital versiyonudur. Kuryeler, görünürde bağımsızdır, ancak fiilen dijital patronlar tarafından denetlenirler.

Türkiye’de 2023 yılında yapılan bir araştırma, e-ticaret kuryelerinin %68’inin “algoritmik baskı” nedeniyle stres bozukluğu yaşadığını ortaya koymuştur (ILO Türkiye Ofisi, 2023). Bu, dijital lojistik aklın insan üzerindeki görünmez şiddetidir.

2.1.6. Hız Kültürü: Kapitalizmin Yeni Dini

Paul Virilio, hızın modern toplumun ideolojisine dönüştüğünü söyler. “Daha hızlı teslimat” sözü, sadece zaman kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda bir üstünlük simgesidir.

Trendyol’un “aynı gün teslim”, Amazon’un “Prime Now” ya da Getir’in “10 dakikada kapıda” mottoları, modern insanın zaman algısını yeniden biçimlendirmektedir. Bu hız takıntısı, Frankfurt Okulu’nun eleştirdiğı “verimlilik fetişizmi”nin yeni biçimidir.

Ancak hızın toplumsal bedelleri ağırdır. Kuryelerin trafik kazaları artmakta, şehirlerde gürültü ve karbon yoğunluğu büyümekte, tüketici tarafında ise sabırsızlık kültürü yerleşmektedir.

2.1.7. Yapay Zekâ, Tahminsel Lojistik ve “Dijital Kadercilik”

Yapay zekâ, lojistik planlamada öngörüğü güçlendiren bir araç olarak tanıtılmaktadır. Bu sistem, tüketici davranışlarını o

kadar iyi analiz eder ki, bireyin özgür iradesi neredeyse gereksiz hale gelir.

Bu durumu “dijital kadercilik” olarak adlandırabiliriz. Bu, rasyonel aklın son evresidir: insan, kendi seçimlerinin öznesi olmaktan çıkar, veri tabanlarının bir girdisine dönüşür.

Yapay zekâ, lojistikte planlama hatalarını azaltabilir; ancak aynı zamanda karar verme süreçlerini etik tartışmaların dışına iter. Bir kuryenin rota dışı kalması, sistem açısından “verimlilik sorunu”dur; oysa bu durumun ardında bir sağlık veya güvenlik riski olabilir.

2.1.8. Lojistiğin Siyasallaşması: Kent Hakkı, Kamusal Alan ve Dijital Egemenlik

Lojistik yalnızca ekonomik bir süreç değil, aynı zamanda mekânsal bir iktidar biçimidir. Kuryelerin güzergâhları, depo alanlarının konumları, teslimat bölgelerinin sınırları şehir planlamasını doğrudan etkiler.

İstanbul, Londra veya New York gibi metropollerde e-ticaret depoları artık konut bölgelerine kadar yayılmıştır. Kamusal alan, lojistik araçların, dronların ve veri antenlerinin işgal ettiği bir altyapıya dönüşmektedir.

Daha derin bir düzeyde, lojistik sistemler dijital egemenlik alanları yaratmaktadır. Amazon Web Services (AWS) gibi bulut bilişim altyapıları, yalnızca veri depolamaz; ulusal ekonomilerin dijital kaderini belirler.

2.1.9. Psikopolitikanın Lojistikteki Yansıması: Tüketim Arzusu ve Anksiyete Döngüsü

E-ticaret platformlarının kullandığı dil, tüketicinin duygusal dünyasını hedef alır. “Kaçırma”, “son 2 ürün”, “yalnızca bugün”, “kargo bedava” gibi ifadeler, anksiyeteyi ticarileştirir.

Byung-Chul Han, bu durumu “pozitif baskı” olarak tanımlar: insanlar, zorlandıklarını fark etmeden, sistemin kendi hedeflerini içselleştirirler. Her teslimat, bir mutluluk vaadidir; ancak bu mutluluk kısa sürelidir ve yeni bir tüketim ihtiyacı doğurur.

Bu döngü, Frankfurt Okulu’nun “kültür endüstrisi” eleştirisinin dijital versiyonudur. Artık kültür değil, hızla tüketilen ürünler üzerinden kimlik inşa edilir.

2.1.10. Araçsal Aklın Yeniden Üretimi: Sürdürülebilirlik Söyleminin İdeolojik Kullanımı

Şirketler, sürdürülebilirlik söylemini sıklıkla pazarlama stratejisine dönüştürmektedir. Ancak çoğu zaman bu söylem, yapısal değişimi gizler.

Trendyol’un “yeşil teslimat” kampanyasında kullanılan elektrikli araçlar, toplam teslimatların yalnızca %2’sini kapsamaktadır. Bu durum, Frankfurt Okulu’nun ideoloji kavramıyla açıklanabilir: bilinç, gerçekliği olduğu gibi değil, kabul edilebilir biçimde görmeye yönlendirilir.

Sürdürülebilirlik, kapitalizmin kendini yeniden üretme aracına dönüşür. Bu yüzden e-ticaret lojistiğinde gerçek sürdürülebilirlik, yalnızca teknik inovasyonlarla değil, üretim-tüketim paradigmasının değişimiyle mümkündür.

2.2. Günümüzden Somut Örnekler: Amazon, Trendyol, Getir, Shein, Temu ve Küresel Lojistik Baskıların Görünürleşmesi

Dijital ekonominin hızla büyüdüğü günümüzde, e-ticaret artık sadece bir sektör değil, küresel üretim ağlarının, kentsel yaşamın ve insan emeğinin yeniden şekillendiği bir yapı haline gelmiştir. Ancak bu ağın işleyiş biçimi, çoğu zaman “verimlilik”

ve “hız” söylemleriyle maskelenen derin bir baskı rejimi oluşturur.

2.2.1. Amazon: Algoritmik Yönetim, Emek Baskısı ve Veri İmparatorluğu

Amazon, günümüz dijital kapitalizminin en görünür sembolüdür. 2024 itibarıyla 1,5 milyon çalışana, 175’ten fazla lojistik merkezine ve 200 milyondan fazla Prime abonesine sahip olan şirket, modern lojistik yönetiminin sınırlarını belirlemektedir.

Amazon depolarında çalışan işçiler, “pick rate” adı verilen performans ölçütleriyle saniyelik zaman dilimlerinde değerlendirilmektedir. 2021’de ABD’deki Alabama deposunda çalışanlar, sendikalaşma girişimi başlattığında Amazon’un yüz tanıma kameralarıyla gözetim yaptığı ortaya çıkmıştır.

Buna rağmen şirket, dışarıya “teknolojik inovasyon” imajı sunmaktadır. Fakat aynı raporda, 2023 yılında lojistik kaynaklı karbon salımının 71 milyon ton olduğu belirtilmiştir.

Amazon’un başarısı, aynı zamanda veri gücüne dayanır. Sipariş eğilimleri, hava durumu, tatil dönemleri, hatta sosyal medya etkileşimleri bile stok tahminlerinde kullanılır.

Amazon’un 2024 yılında ABD’deki sendikal hareketlerle karşı karşıya kalması, dijital ekonomide emeğin geri dönüşünü göstermektedir. Amazon Labor Union (ALU) adlı bağımsız sendika, New York JFK8 deposunda örgütlenerek tarihe geçmiştir.

2.2.2. Shein ve Temu: Hızlı Tüketim Zincirinin Görünmeyen Lojistik Cehennemi

Çin merkezli Shein ve Temu, son yıllarda e-ticarete yeni bir dönemi temsil etmektedir: “ultra-fast fashion”. Ancak bu hız, çevresel ve etik maliyetleri gizlemektedir.

Shein, 2023 yılında 15 milyar dolarlık gelir elde etmiş, ancak aynı yıl Çin'in Guangzhou bölgesindeki taşeron atölyelerde günde 14 saat çalışan işçilerin görüntüleri medyaya yansımıştır. Bu atölyelerde üretim yapan kadın işçiler, parça başı ücret sistemiyle çalışmakta, herhangi bir sigorta veya sosyal güvenceden yararlanamamaktadır.

Temu ise ABD ve Avrupa pazarlarında “ucuz, hızlı ve sonsuz çeşit” vaadiyle büyümüştür. Bu sistem, maliyetleri düşürür, ancak karbon emisyonlarını artırır.

Bu durum, sürdürülebilirlik tartışmalarında sıklıkla göz ardı edilen bir konudur: dijital tüketimin ekolojik maliyeti. Dünya Bankası verilerine göre, e-ticaret kaynaklı hava kargo taşımacılığı 2024'te 40 milyon ton CO₂ emisyonu yaratmıştır.

2.2.3. Trendyol ve Getir: Türkiye'nin Dijital Lojistik Laboratuvarı

Türkiye'de e-ticaretin yükselişi, özellikle 2020 sonrası dönemde dramatik bir hız kazanmıştır. Ancak bu büyüme, “mikro-lojistik” adı verilen yeni bir emek düzenini doğurmuştur.

Trendyol Express kuryeleri, sabit maaş yerine parça başı ödeme almaktadır. 2022 yılında binlerce Trendyol kuryesi bu sisteme karşı protesto düzenlemiş, İstanbul'da ve Ankara'da eylemler yapmıştır.

Benzer biçimde Getir, Türkiye'den doğan bir girişim olarak uluslararası arenada dikkat çekmiştir. Ancak 2023 sonrası dönemde şirketin “sürdürülemez büyüme” nedeniyle küçülmeye gittiği, Avrupa'daki yüzlerce çalışanını işten çıkardığı bildirilmiştir.

Getir'in “10 dakikada teslim” modeli, modern şehirlerdeki hız kültürünün bir simgesidir. Ancak bu hız, kuryelerin trafik güvenliği ve iş sağlığı açısından ciddi riskler doğurmaktadır.

2.2.4. Avrupa ve ABD’de Lojistik Krizleri: Tedarik Zinciri Kırılganlığı

E-ticaretin büyümesi, lojistik sistemlerde “hız paradoksu” yaratmıştır. 2021’de Süveyş Kanalı’nın Ever Given gemisi tarafından tıkanması, küresel tedarik zincirini haftalarca felce uğratmıştır.

Bu olaylar, e-ticaretin görünmez bir kırılganlık taşıdığını göstermiştir. Dijital ağlar ne kadar gelişirse gelişsin, fiziksel altyapı hâlâ maddi sınırlarla çevrilidir.

Küresel tedarik zincirinin bu tür kırılmaları, Marx’ın “metaların dolaşımındaki çelişki” kavramını yeniden gündeme getirir: sermaye, akışın sürekliliğine bağımlıdır; bir aksama, tüm sistemi etkiler. Günümüzde e-ticaret bu bağımlılığı en yüksek düzeyde yaşamaktadır.

2.2.5. Yapay Zekâ, Drone Lojistiği ve Yeşil Vaatler: Gerçek mi, Retorik mi?

Birçok platform, lojistikte yapay zekâ ve otomasyonun çevresel etkileri azaltacağını savunmaktadır. Amazon, 2030 yılına kadar “sıfır karbon teslimat” hedefini duyurmuştur; Trendyol, elektrikli araç filosu kurduğunu açıklamıştır; Hepsiburada, dronlarla teslimat denemeleri yapmaktadır.

Gerçekte yapay zekâ, lojistikte enerji tüketimini azaltmaktan çok, veri işleme kapasitesini artırmaktadır. Dolayısıyla “yeşil lojistik” söylemi, yeni bir “dijital yeşil yıkama” stratejisine dönüşmektedir.

Dron lojistiği de benzer biçimde iki ucu keskin bir yeniliktir. Bir yandan şehir içi teslimatlarda karbon salımını azaltabilir; öte yandan gürültü, güvenlik ve mahremiyet sorunlarını büyütür.

2.2.6. Tüketici Davranışı, Anlık Tatmin ve Dijital Anksiyete

E-ticaretin yükselişi, yalnızca ekonomik değil, psikolojik bir dönüşüm de yaratmıştır. Ancak bu tatmin, kalıcı bir memnuniyet değil, kısa süreli bir dopamin artışı üretir.

İstanbul Üniversitesi'nin 2024'te yaptığı bir araştırmaya göre, düzenli çevrimiçi alışveriş yapan bireylerin %42'si “teslimat bekleme süresinde gerginlik” yaşadığını belirtmiştir. Bu durum, modern bireyin zamanla olan ilişkisini derinden etkilemektedir.

Bu psikolojik dönüşüm, lojistik sistemlerin hız baskısını artırır. Tüketicinin sabırsızlığı, algoritmaların teslimat sürelerini daha da kısaltmasına yol açar; bu da emek ve çevre üzerindeki baskıyı büyütür.

2.2.7. Türkiye’de Lojistik Altyapı ve Politik Bağlam

Türkiye, jeostratejik konumu nedeniyle e-ticaret lojistiğinde önemli bir merkez haline gelmiştir. Avrupa, Asya ve Ortadoğu arasında köprü işlevi gören ülke, son yıllarda “lojistik üs” olma hedefini stratejik belgelere dahil etmiştir.

Ancak altyapıdaki eşitsizlikler sürmektedir. İstanbul, Kocaeli ve Ankara gibi merkezlerde yoğunlaşan depolama ağları, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sınırlıdır.

2.2.8. Küresel Lojistik Krizlerinin Politik Etkileri

E-ticaret lojistiği artık sadece ekonomik bir mesele değil, jeopolitik bir güç aracıdır. Çin merkezli Alibaba, Cainiao adlı lojistik ağını kullanarak Avrupa’ya doğrudan bağlantı kurmuştur.

Buna karşılık Avrupa Birliği, “Dijital Pazarlar Yasası” ve “Avrupa Yeşil Mutabakatı” ile dijital tedarik zincirlerini yeniden düzenlemeye çalışmaktadır. Bu süreç, küresel ticaretin

geleceğinde veri egemenliği ve çevresel standartların yeni rekabet unsurları haline geleceğini göstermektedir.

ABD’de Biden yönetiminin 2023 tarihli “Supply Chain Resilience Act” politikası da aynı yöndedir: e-ticaretin yarattığı bağımlılıkları azaltmak, üretimi bölgeselleştirmek, lojistik kırılganlığı azaltmak. Ancak bu politikaların uygulanabilirliği tartışmalıdır; çünkü dijital tedarik zincirleri artık ulusal sınırları aşmıştır.

2.2.9.Sonuç Yerine: Görünmeyen Bir Baskı Ekonomisi

Günümüz e-ticaret dünyası, yüzeyde teknolojik ilerleme ve kolaylık vaat ederken, derinlerde görünmez bir baskı ekonomisi üretmektedir. Bu baskı, yalnızca çalışanları değil, tüketicileri ve şehirleri de içine alır.

Amazon’un depo işçisinden Getir kuryesine, Shein’in tekstil işçisinden Trendyol tüketicisine kadar herkes bu sistemin farklı bir halkasıdır. Kimi hızla, kimi veriyle, kimi arzuyla yönetilir.

Bu nedenle e-ticaret lojistiğini anlamak, yalnızca bir iş modeli analizi değildir; çağın insanı anlama çabasıdır. Çünkü lojistik, artık ekonominin değil, yaşamın kendisinin düzenleyicisidir.

3. SONUÇ

E-ticaretin küresel yükselişi, yalnızca teknolojik bir ilerleme hikâyesi değil, aynı zamanda modern toplumun üretim, tüketim ve emek ilişkilerini yeniden tanımlayan bir dönüşümdür. Ancak bu dönüşüm, Frankfurt Okulu’nun öngördüğü biçimde, özgürleşmeyi değil yeni bir bağımlılığı beraberinde getirmiştir.

Bu soruya yanıt ararken üç düzeyde düşünmek gerekir: (1) yapısal dönüşüm düzeyi, (2) politik-kurumsal düzenleme düzeyi ve (3) kültürel-etik dönüşüm düzeyi.

Yapısal Dönüşüm: “Yeşil Lojistik”ten “Adil Lojistik”e; Sürdürülebilir lojistik, uzun yıllar boyunca enerji verimliliği, karbon azaltımı ve atık yönetimi kavramlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç vardır; Adil Lojistik.

Adil lojistik, çevresel sürdürülebilirliğin ötesinde, emek hakları, toplumsal refah ve kentsel yaşam kalitesiyle ilgilidir. Bu modelde hedef yalnızca karbonu azaltmak değil, aynı zamanda emeğin görünürlüğünü ve insan onurunu artırmaktır.

Birincisi, mikro-fulfillment merkezlerinin yeniden ölçeklendirilmesi. Ancak bu merkezlerde çalışanlar için insani çalışma koşulları, dinlenme alanları ve sendikal haklar sağlanmalıdır.

İkincisi, lojistikte döngüsel ekonomi ilkelerinin uygulanması. Geri gönderim (iade) süreçleri, yeniden kullanım ve yeniden paketleme sistemleriyle desteklenmeli; “tek yönlü lojistik” yerine “kapalı döngü lojistik” tasarlanmalıdır.

Üçüncüsü, kentsel dağıtımın karbon nötr hale getirilmesi. Amsterdam ve Kopenhag’da uygulanan “Zero-Emission Logistics Zone” modeli, şehir merkezlerine fosil yakıtlı araç girişini sınırlayarak örnek bir çerçeve sunmaktadır.

Politik-Kurumsal Dönüşüm: Devlet, Şirket ve Toplum Arasında Yeni Bir Uzlaşma; Dijital lojistik yalnızca şirketlerin değil, devletlerin de düzenleyici müdahalesini gerektirir. Bu nedenle politika yapıcılarının üç alanda öncelikli adımlar atması gerekmektedir:

1. Dijital Emek Hukuku: Platform ekonomisinde çalışan kuryeler, teknik olarak “bağımsız yüklenici” olarak tanımlanmaktadır.
2. Karbon ve Veri Vergilendirmesi: E-ticaretin çevresel maliyetini yalnızca tüketiciye yüklemek yerine, platformların karbon ve veri ayak izine göre vergilendirilmesi gerekir.
3. Ancak yerel yönetimler ile özel sektör arasında iş birliği mekanizmaları güçlendirilmelidir.

Kültürel ve Etik Dönüşüm: Tüketimden Sorumluluğa Geçiş; Frankfurt Okulu’nun eleştirisinin en kalıcı yanı, insanın özgürlük yanılsaması altında sisteme gönüllü biçimde katılmasıdır. “Anında tatmin” kültürü, bireyin sabır, planlama ve dayanıklılık gibi temel insani niteliklerini aşındırmaktadır.

Tüketici tarafında bu dönüşüm, sorumlu dijital yurttaşlık anlayışıyla geliştirilebilir. “Dijital ürün etiketi” sistemi bu konuda yenilikçi bir öneridir: her sipariş sayfasında, teslimatın tahmini karbon salımı ve işgücü koşullarına dair bilgi sunulmalıdır.

Eğitim kurumları, sivil toplum örgütleri ve medya da bu kültürel dönüşümde kritik rol oynar. Türkiye’de “Yeşil Mutabakat Eylem Planı” (2021), çevre bilincini artırmayı hedeflese de dijital tüketim alışkanlıklarını dönüştürmeye yönelik adımlar henüz sınırlıdır.

Türkiye İçin Uygulanabilir Politikalar; Türkiye, hem büyüyen iç pazarı hem de jeostratejik konumu nedeniyle e-ticaret lojistiğinde potansiyel bir bölgesel merkezdir. Ancak bu potansiyelin adil ve sürdürülebilir biçimde değerlendirilebilmesi için şu adımlar önerilebilir:

- Ulusal Dijital Lojistik Stratejisi hazırlanmalı; kamu, özel sektör ve akademi arasında sürekli bir koordinasyon mekanizması kurulmalıdır.

- Yeşil Depo Sertifikasyonu zorunlu hale getirilmeli; enerji verimliliği düşük tesislere vergi teşviki yerine yaptırım uygulanmalıdır.
- Kargo Dolapları ve Toplama Noktaları yaygınlaştırılarak son kilometre teslimat yoğunluğu azaltılmalıdır.
- Geri Dönüşümlü Ambalaj Standardı getirilmeli; paketlerin iade ve yeniden kullanım sistemleri geliştirilmelidir.
- Kuryeler için Sosyal Güvence Fonu oluşturulmalı; mesleki sağlık sigortası ve emeklilik hakları garanti altına alınmalıdır.
- Kamu Veri Merkezi Enerji İzleme Sistemi kurulmalı; büyük platformların enerji tüketimleri şeffaf biçimde raporlanmalıdır.

Bu politikalar yalnızca çevresel değil, toplumsal sürdürülebilirliği de destekler. Çünkü lojistik sistemi adil hale getirmek, gelir dağılımındaki uçurumu azaltır ve emeğin onurunu korur.

Alternatif Paradigmalar: Topluluk Tabanlı ve Kooperatif Lojistik Modelleri; Küresel e-ticaret devlerinin karşısında yeni bir eğilim gelişmektedir: kooperatif ve topluluk tabanlı lojistik ağları. İspanya’da “Mensakas”, Fransa’da “CoopCycle” ve Almanya’da “Fair-Deliver” gibi girişimler, platform ekonomisinin alternatiflerini geliştirmektedir.

Türkiye’de benzer bir girişim olan “Kolektif Kurye Ağı” 2023’te İstanbul’da faaliyete geçmiştir. Bu tür modeller, Han’ın tarif ettiği psikopolitik düzenin karşısına etik-dayanışmacı bir alternatif sunar: birey, yalnızca sistemin dışlisi değil, karar verici özne haline gelir.

Dijital Teknolojinin Yeniden Tanımlanması: Akıllıdan Bilgeye; Bugüne kadar teknolojiye ilişkin söylem, “akıllı şehirler”, “akıllı lojistik”, “akıllı algoritmalar” kavramlarıyla şekillenmiştir. Ancak bu “akıllılık”, çoğu zaman araçsal aklın yeni biçimidir: verimliliği artırır, ama bilgelik üretmez.

UNESCO’nun 2022 tarihli “Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi”, bu yönde ilk uluslararası çerçevelerden biridir. Türkiye’nin 2025’te yürürlüğe girmesi planlanan “Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2.0” belgesinde de lojistik sektörü için etik değerlendirme kriterlerinin yer alması büyük önem taşımaktadır.

E-Ticaretin Geleceğini Yeniden Düşünmek; E-ticaret, insanlık tarihinin en kapsamlı dağıtım ve tüketim sistemini yaratmıştır. Ancak bu sistem, aynı zamanda modern toplumun çelişkilerini yoğunlaştırmaktadır: hız ile sabır, verimlilik ile anlam, özgürlük ile gözetim arasındaki çelişkiler artık lojistik ağlar üzerinden yaşanmaktadır.

Frankfurt Okulu’nun “araçsal akıl” kavramı ve Byung-Chul Han’ın “psikopolitika” yaklaşımı, bu çelişkileri açıklamada güçlü teorik araçlar sunmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik, teknik bir iyileştirme değil, varoluşsal bir dönüşüm meselesidir.

Gerçek sürdürülebilirlik, karbonu azaltmakla değil, yaşam ritmini yeniden tanımlamakla mümkündür. E-ticaretin geleceği, hızın değil uyumun, rekabetin değil dayanışmanın, anonim devlerin değil yerel toplulukların geleceğidir.

Sonuç olarak bu kitap bölümü, e-ticaret lojistiğinin yalnızca ekonomik bir alan olmadığını; toplumsal, etik ve kültürel boyutlarıyla ele alınması gerektiğini göstermektedir. Eğer araçsal akıl yerini etik akla, psikopolitika yerini topluluk bilincine bırakabilirse, dijital kapitalizm çağında bile insan merkezli bir lojistik mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (1967). *Negative dialectics*. New York: Continuum Publishing.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment: Philosophical fragments*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Amazon. (2023). *Sustainability report 2023*. Seattle, WA: Amazon Corporate Publishing.
- Biden Administration. (2023). *Supply chain resilience act*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Byung-Chul, H. (2017). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (D. Uğur, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cainiao Network. (2024). *Cross-border logistics development report 2024*. Hangzhou: Alibaba Group.
- DHL. (2023). *GoGreen circular logistics program report*. Bonn: Deutsche Post DHL Group.
- European Commission. (2025). *Energy use in data centers and cloud infrastructure: 2025 update*. Brussels: EU Energy Report.
- Frankfurt School. (2022). *Critical theory revisited: Rationality and society in the digital age*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Getir. (2023). *Sustainability and operations transparency report*. İstanbul: Getir Teknoloji A.Ş.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Horkheimer, M. (1947). *Eclipse of reason*. New York: Oxford University Press.

- Hübner, A., Holzapfel, A., & Kuhn, H. (2016). Distribution systems in omni-channel retailing. *Business Research*, 9(2), 255–296.
- International Labour Organization (ILO) Türkiye Ofisi. (2023). *Platform ekonomisi ve dijital emek raporu*. Ankara: ILO Türkiye Yayınları.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Marcuse, H. (1964). *One-dimensional man: Studies in the ideology of advanced industrial society*. Boston: Beacon Press.
- Nanayakkara, P. R., Jayasuriya, S., & Mendis, C. (2022). A circular reverse logistics framework for handling e-commerce returns. *Cleaner Logistics and Supply Chain*, 5, 100067.
- Neilson, B., & Rossiter, N. (2015). *Logistics and sovereignty*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2024). *Sustainable urban logistics report 2024*. Paris: OECD Publishing.
- Paul, V. (1995). *Speed and politics: An essay on dromology*. New York: Semiotext(e).
- Savelsbergh, M., & Van Woensel, T. (2016). City logistics: Challenges and opportunities. *Transportation Science*, 50(2), 579–590.
- Shein Group. (2023). *Corporate responsibility and supply chain audit report 2023*. Guangzhou: Shein Holding Ltd.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Türkiye e-ticaret görünümü 2024 yılı değerlendirme raporu*. Ankara: Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi (ETBİS).

- Temu Global. (2024). *Cross-border logistics and sustainability statement*. PDD Holdings.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB). (2025). *Kentsel lojistik ve kurye güvenliği raporu*. Ankara: TMMOB Yayınları.
- Trendyol. (2024). *Yeşil teslimat ve sürdürülebilirlik stratejisi raporu*. İstanbul: Trendyol Group.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2024). *Digital economy report 2024: The rise of platform capitalism*. Geneva: United Nations.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2022). *Recommendation on the ethics of artificial intelligence*. Paris: UNESCO Publishing.
- Virilio, P. (2000). *The information bomb*. London: Verso Books.
- Weideli, D. (2013). *Environmental analysis of US online shopping*. Cambridge, MA: MIT Center for Transportation & Logistics.
- Wood, A. J., Graham, M., & Lehdonvirta, V. (2019). Good gig, bad gig: Autonomy and algorithmic control in platform work. *Work, Employment and Society*, 33(1), 56–75.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York: PublicAffairs.

ULUSLARARASI TİCARET DEĞERLENDİRMELERİ

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com